

С. В. Іванова, В. В. Отрощенко

Археолог, історик, педагог

Геннадій Миколайович Тощев

Здається, зовсім нещодавно був 60-річний ювілей Геннадія Миколайовича Тощева, а йому вже 65. І він все такий же, майже й не змінився. Все так само копає, все так само навчає молодь, і лише на його ентузіазмі регулярно бачить світ авторитетне фахове видання «Старожитності Степового Причорномор'я та Криму». Народившись 25 лютого 1951 року у м. Пологи Запорізькій області, він, зрештою, й повернувся на рідну йому землю, де вже 30 років працює в Запорізькому національному університеті.

Але торував здібний юнак свій тернистий шлях у науку в Одесі, де закінчив Одеський державний (нині — національний) університет ім. І. І. Мечнікова. Далі була праця учителем у сільській школі с. Трапівка на Одещині, де за три роки педагог-початківець створив краєзнавчий музей, який свого часу посів перше місце серед шкільних музеїв України. У 1977 р. він повернеться до Трапівки знову, але вже в іншому статусі — начальника загону Дунай-Дністровської експедиції Інституту археології АН УРСР, а ще й аспіранта цієї установи, учня легендарної С. С. Березанської. Десять важких років, аж до повернення на Запоріжжя, він працював у різних археологічних експедиціях Одеської області, розкопував кургани в зонах новобудов. Ювіляр власноручно розчистив, мабуть, більше поховань, ніж будь-хто в профільному Інституті. Адже, по-перше, він майже «жив» у полі — бо не мав в Одесі ані квартири, ані реєстрації. Тому й виїжджав до експедиції ранньої весни, а повертався вже притрушений снігом, аби до наступної зимувати на холодних дачах своїх знайомих. По-друге, він не страждав «зірковою хворобою», працюючи і лопатою, і ножом, і пензликом. Бо вела його по життю нестримна любов до археології. Влітку — лопата, а взимку — наукові звіти та робота над дисертацією, яку він писав на зимовій дачі, увічнивши своєю звитягою 9-ту станцію Великого Фонтану.

В Одесі Гелік, як його ніжно іменують друзі, зробив дві великі справи: створив зі Світланою Андрух творчу археологічну родину та захистив кандидатську дисертацію

@ С. В. Іванова, В. В. Отрощенко, 2016

Г. Тощев, студент 3 курсу історичного факультету Одеського державного університету, 1970 р.

«Середній період бронзового віку Північно-Західного Причорномор'я» (1982). Хоча її захист мав місце в Києві, але виконувалася вона у Відділі археології Північного Причорномор'я Інституту археології АН УРСР. Утім весела й легковажна Одеська археологічна спільнота не надто шанувала свого талановитого вихованця, так і не посприявши отриманню молодого науковою родиною житла. Ситуацію безвиході допомогла вирішити щаслива зустріч зі земляком — знаним українським істориком Федором Григоровичем Турченком, що запросив перспективне подружжя до праці в Запорізький державний університет, де він очолював історичний факультет. До появи одеситів у цьому виші пробував свої сили не один перспективний археолог, але, нюхнувши червоного димку та звідавши інших принад місцевої специфіки, доволі швидко змінював обране місце праці та проживання. Наступних шукали аж у далеко-

му Кемерові, та все марно. Зрештою, що потрібно археологові для щастя? Улюблена робота та власний дах над головою. Те й інше забезпечив подружжю університет, який з часом доріс до національного.

Залік в археологічній експедиції на Мамай-горі, 2013 р.

Поява креативних особистостей розворушила провінційний ритм археологічного життя за Порогами. Амбітні проекти зрілого вже археолога Г. Тощева органічно вписалися в плани молодого університету. Швидко з'являються археологічні лабораторія, експедиція, серійне видання та представницькі міжнародні конференції. Так на мапі нашої країни постав новий археологічний центр. Великою мірою все це є особистою заслугою ювіляра. У Запоріжжі він доволі швидко стає доцентом й очолює археологічну лабораторію при історичному факультеті. Логічним підґрунтям лабораторії стає новостворена археологічна експедиція. Невтомний Гелік розпочинає багаторічні розкопки на унікальному об'єкті археології — Мамай-горі, що все ще вивисується понад Кам'янським городищем Великої Скіфії. Ось уже 30 років експедиція ЗНУ, керована Г. Тощевим, продовжує розкопки Мамай-гори та великого ґрунтового цвинтаря Мамай-Сурка. Роботи провадяться в умовах нещадної спеки й повзучого руйнування славної гори водами Каховського болота. Гора пішла заколами й приречена на остаточне руйнування, а завдання археологів — урятувати те, що ще вціліло на її маківці. Ювіляр зумів організувати не лише розкопки унікальних комплексів Мамай-гори, але й оперативно видавати матеріали розкопок експедиції. Наразі вже є «Могильник Мамай-гора», томи 1–4 (співавтор — С. І. Андрух). Іноді здається, що ювілярові патрує дух могутнього Мамая, який ще в XIV ст. кидав з Великого Лугу виклик ханові Тохтамишу в Сарай-Берке та його холопам у Москві.

Ніяк не можна обійти увагою кримський вектор археологічної активності ювіляра, де він проводив розкопки поселення Планерське та степових могил. Лишаючись перш за все науковцем, Г. М. Тощев розв'язує надскладні проблеми бронзової доби Надчорномор'я. Він видав ключові матеріали кемі-обинської культури, які лишалися в домашньому архіві А. О. Щепинського й активно включився в дискусію щодо таксономічного рангу цього яскравого явища доби ранньої бронзи. Віддаючи чимало зусиль вивченню західного ареалу катакомбної культурної спільноти та пам'яток кам'янсько-левенцівського типу на сході Криму, дослідник обстоює виділення кам'янсько-планерської археологічної культури. Не чужа для науковця й гостра проблематика сабатинівської та білозерської культур. Своє бачення наукових проблем бронзової доби дослідник втілює у розлогій монографії «Крым в эпоху бронзы» (2007), що має втілитися в захист докторської дисертації. Послідовно працюючи над розширенням доступності джерельної бази археології, ювіляр, за участю О. Є. Кислого, В. А. Колотухіна, С. Г. Колтухова, видав у Запоріжжі три томи публікацій «Курганные древности Крыма» (1994, 1998, 2000).

Але чи не найулюбленішим дітищем Г. М. Тощева як автора та відповідального редактора є серійне видання «Старожитності Північного Причорномор'я та Криму». Від 1990 р. вже вийшли друком 17 томів цієї серії. Внесок Геннадія Миколайовича в археологію — не тільки у досліджених пам'ятках, статтях чи дисертаціях, але й у тому, що багато розкопаних співробітниками Одеського відділу ІА НАНУ курганів було введено до наукового обігу саме завдяки йому. Який би номер «Старожитностей Північного Причорномор'я та Криму» (ССПК) не відкрити — майже в кожному є публікація тієї чи іншої пам'ятки з Одещини. Всіх запрошував, а якщо автор розкопок чомусь не мав можливості підготувати до друку матеріал — робив

Конференція в м. Алушта, 2011 р.

усе самотужки. І нехай то був жовтий газетний папір, нехай малюнки не завжди чіткі, але у важкі 90-ті роки це було одне з перших серійних археологічних видань нашої держави. Нині воно стало більшим за форматом, аналітичнішим й було обґрунтовано внесене до списку Департаменту атестації кадрів, а нещодавно й відзначило свій 25-річний ювілей.

Лекційна та експедиційна робота не обмежують коло зацікавлень дослідника. Він є людиною, яка постійно ініціює й реалізує нові археологічні проекти. Серед них організація читань пам'яті видатного російського скіфолога Б. М. Гракова — дослідника Кам'янського городища й численних давніх могил на Запоріжжі. У 1989, 1994, 1999, 2004 та 2009 рр. відбулося п'ять граковських читань. Вони набули статусу міжнародних конференцій, з неодмінним виданням їхніх матеріалів. У 1990 р. Г. М. Тощев організував і успішно провів перший семінар із проблем катакомбної культурної спільноти. 1998 р. він же ініціював заочний семінар «Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности и культурно-исторической общности многоваликовой керамики» з резонансним виданням його матеріалів.

Ювіляр лишається активним організатором наукового та навчально-виховного процесів в археології Запоріжжя. Він виплекав генерацію молодих науковців, які пов'язали свою долю з археологією (Л. А. Спіцина, М. В. Єльников, Г. І. Шахров, О. В. Дровосекова, О. В. Тубольцев та ін.). На матеріалах могильника Мамай-Сурка захистили кандидатські дисертації М. Єльников та київський антрополог Л. Литвинова. Важко переоцінити роль Г. М. Тощева в охороні пам'яток археології краю. Від 1991 р. він почесний член Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Не оминати увагою й багаторічну роботу ювіляра в редакційній колегії провідного фахового журналу «Археологія».

Вже не раз ми чули, що це вже все. Фініш! Не буде більше журналу, експедиції, конференцій! Але настає літо — і знов виїжджає на Мамай-гору до експедиції студентська практика, а далі, за рік-другий формується черговий випуск ССПК й, звичайно ж, організується наступна міжнародна конференція. Геннадія Миколайовича знають не тільки українські археологи. Він завжди бажаний гість на міжнародних симпозіумах та семінарах у Румунії, Молдові, Польщі, працює в актуальних українсько-польських проектах.

Щиро зичимо Геннадію Миколайовичу міцного здоров'я та творчої наснаги!

